

XIV.

SZÁSZ GERO EMLÉKBESZÉDE.

1884. márczius 15-dikén.

A tapasztalásból meritve bölcsességét, azt mondja a példabeszéd: hogy nincs nagyobb terhe a földnek, mint a háladatlan ember. És ha a háladatosság fogalmát akarjuk meghatározni, azt mondhatnók: a háladatosság a szív emlékezete. — Mi ne legyünk háladatlanok: szenteljünk ünnepet az emlékezetnek. Ujítsuk meg lelkünkben azokat a sugár-özöntől fénylő napokat, melyek még akkor is ragyogóvá tennék Magyarország földjét, ha már egészen temetővé változott volna; és ne irtózzunk meglebbenteni ama fátyolt, mely fájdalmakat, szenvedéseket, bitófákat takar s melyek még akkor is gyászba borítnák Magyarország földjét, ha az paradicsommá változott volna át.

Aggódó szívvel fogadtam el a megtisztelő fölszólítást, hogy szószólója legyek amaz új mennyei kijelentésnek, mely e napon történt. Szavam gyöngé, erőt-

len. Szárnyakkal bírjon az, ki megmérni akarja a le-
vegőég nagyságát; bűvár legyen az, ki le akar szállani
a tengerek mélységébe. Ám hol van a próféta, ki meg-
írta a Makkabeusok önfeláldozását; és hol van egy új
Jeremiás, ki megírja a »*siralmak*« könyvét! És mégis
elfogadtam. Hadd érezzem megint édes gyönyörét ama
lázás, szent kornak, mely másodszor alapította meg
Magyarországot; hadd adjam át lelkemet amaz önmeg-
feledkezésnek, mely nem gondolt a vérnek hullásával
és odadobta életét a szabadságért; hadd érezze szívem
ezt a tiszta, szűz melegséget, mely — mint az eszten-
dőben a rügyeket, virágot ontó tavasz — csak egy-
szer fordul elő a népek életében.

Ti nagy, ti fönséges napok, te csudákat teremtő
másfél esztendő: idézlek! Keljete ki a bemohosult sír-
ból, álljatok lelki szemeink elébe és bizonyítsátok be,
hogy nincs a teremtésben nagyobb erő, legyőzhetete-
lenebb hatalom, mint a hazaszeretet, ha az egybefor-
rasztja a koldust és gazdagot, a kunyhót és a palotát.

Élt akkor egy szegény, jó öreg papné. Volt hat
ón-tányérja, két ezüst kanala és egyetlen egy serdü-
lésnek indult fia. Az ón kellett golyónak, az ezüst kel-
lett pénz-alapnak és a fiu kellett katonának. És az a
szegény asszony mindezeket, mindenét letette a haza
oltárára. Az ónból lett golyó, az ezüsből pénz és a
gyermekből katona. Ez az öreg papné az én édes jó
anyám volt.

Én láttam amaz idöket. És hálát adok istennek, hogy
láttam. Ezért fogadtam el a megbizást, hogy tanu-

bizonyságot tegyek amaz időkről szóval, tettel, egész életemmel.

De hát, mi volt, mi történt akkor?

Az, a mi történt majdnem kétezer esztendővel ez előtt Bethániában, midőn a megváltó így szólott a megholt Lázárhoz: *jőjj ki!* És a meghalt Lázár *fel-támadott.*

Volt-e nagyobb Lázár a föld minden népei között, mint a magyar! Felruházva mindazon tulajdonokkal, melyek egy népet nemzetté tehetnek: a magyar nem volt nemzet. Bátor a küzdelemben, hős a csaták viharjában, lovagias még ellenségeivel szemben is, békességgel tűrő a megaláztatásban, fogékony az igazság örök követelményei iránt, engedelmes a törvényeknek és hű a trónushoz: a magyar nem volt nemzet. Mint az elátkozott, a kiről minden bokor csak rosszat suttog, tengődött a népek milliói között, elzárva a világtól, arra kényszerítve, hogy fulladjon meg önzsirjában; elítélve a kényuralom által, hogy vagy németté legyen, vagy törültessék el a föld színéről: a magyar nem volt nemzet. Törvényei irott malaszt valának, melyeket senki sem tisztelt, senki sem tartott meg; közszabadságai elkobozva az uralkodó hatalom által és rongyokká tépve; nyelve számúzve törvényhozási termeiből, társadalmából és a családi életből: a magyar nép nem volt nemzet. A magyar nép meg volt halva.

De az isten nem csak az élőknek, hanem a halottaknak is istene. Pázsit borítja a temetőt, nő virág a sirdomb felett is; a legsötétebb éjszakának is van

egy halvány sugára. A tömeget, a testet el lehetett fárasztani, meg lehetett ölni: a szellem ott virasztott a pusztulás felett.

Egy néhány tudós, kik többre becsülték hazájukat, mint hir-nevüket. Geniuszok, egy néhány költő, — kik sátoros cigányok módjára, éhezve, fázva, rongyosan járták be ez elátkozott földet — hirdetve az örökkévalóságba vetett hitet; — vándor-pátrióták, kik vármegyéről-vármegyére bujdokoltak és prédikáltak az örök-emberi jogok természeti és erkölcsi elvehetetlenségét: ime, ezeknek köszönhetjük, hogy a magyar faj, mely egy század alatt meg volt halva, mint *nép*: 1848. márcz. 15-én *feltámadott*, mint *nemzet*.

Ma harminczhat esztendeje. De nem ott kezdődik: e nap csak befejezte. — Az előtt már jó sokkal elhangzott az ének: „*Romlásnak indult hajdan erős magyar!*“ Már Vörösmarty elénekelte: „*Régi dicsőségünk hol késel az éji homályban!*“ E szavak nem hangzottak el a pusztában. Nem a mai nemzedéknek voltak elmondva, mely egy tál lencséért eladja ősi örökségét. — Egy oly fajnak, egy oly nemzedéknek voltak elmondva, melynek szívében vérének minden cseppje fölforrott, minden izma megrándult, öklei csapásra szorultak, minden érzelmei lelkesedtek és gondolatai, imaginatioi a jövőbe szálltak és látták a megnyilatkozott egeket.

Ez a nemzedék örök dicsősége hazánknak, a magyar fajnak. Erőszak meg nem ijesztette. Anyagi háson meg nem vesztegette. Kitüntetés meg nem tánto-

ritotta. Simogatás meg nem szelidítette. Nem kért, de nem is alkudozott. Nem támadott, de mindig ellent állott. Követelte jogait, hogy teljesítthesse kötelességeit. És minden börtön, melyet számára nyitottak meg, templommá változott, melyben Magyarország szabadságáért hangzott fel az imádság. Ennek a nemzedéknek minden tagja megérdemelné, hogy szobra ott álljon a Pantheonban: ha Magyarországnak volna Pantheona. Pantheona nincs; de vannak — kaszárnyái.

Ez a faj, ez a nemzedék tetőzte be munkáját ezelőtt harminczhat esztendővel márczius 15-dikén.

De hát, mi volt, mi történt akkor?

Langyos fuvalmak érintették a tél fagya által megdermedt földet. Meleg, omló napsugarak kezdék ölelni a göröngyöket. Éneklő madárnak megzendült éneke; kopár völgynek, dombnak kinyilott virága; erdők gerliczéje, berkek pacsirtája hymnuszokat küldtek fel az éghez. Megmozdult, lüktetett a vén földnek szive és a nagy természetnek, a mindenségnek templomában felhangzott az ének: Halleluja az új életnek. Itt a feltámadás!

A tudósok azt mondják erre: a természet törvénye
A nép azt mondja: itt a tavasz!

Hát, az erkölcsi világnak nincs tavasza? Az ember kívül áll a természet törvényein? Nem a balzsamos levegő élteti-e tudónket? A napsugár nem tör-e keresztül még a börtönök falán is? Lelkünknek éhségét, szomjuságát nem a mindenség pompájának törvényei szerint kell-e kielégítenünk? Nem születünk-e, mint

a mezők kalászhajai és nem halunk-e meg, mint a kalász, ha czélunkat betöltöttük?

A czél, a czél! Az erkölcsi világrend örök czéljai! Midőn a rabszolga melléből — a korbácsütések alatt — kitör a jajkiáltás: nem születtem-e szabadnak!? Midőn a bilincsekbe zárt gondolat felsikolt: adjátok vissza szárnyaimat! Midőn a jobbjággy panaszja jajveszékel: a rókának van barlangja; nekem még kunyhóm sincs éhező gyermekeim számára; istenem, adj egy darabka földet, melyen legalább meghalnom lehessen! Midőn az igába kényszerített nép milliói zokogásban adnak hangot a kínszenvedésnek: nem vagyunk-e emberek; nem vagyunk-e nemzet; nincs-e jogunk, kormányozni önmagunkat!?

Lombot hajt az erdő; virágozik a jázmin és a rózsa; énekel a fülemile; még a csipkebokor is gyümölcsöt terem: és a kinek van szíve, lelke, gondolata, mely a végtelenséget kutatja; akarata, mely az egekbe tör: csak az ember tengődjék czéltalanul; csak az ember legyen rab; csak az ember legyen bitang jószág a mindenható alkotásának, a teremtésnek?

E kérdésekre felelt meg, harminczhat esztendővel ezelőtt, márcz. 15-ke.

Egy új isteni kijelentés; egy új evangyélium: *egyenlőség, testvériség, szabadság.*

Egyenlő minden ember, isten és a törvények előtt, legyen bárminő születése, rangja, nyelve, hite, vallása, gondolkodása, meggyőződése. Egy istennek vagyunk gyermekei, tehát *testvérek*, a szépnek, igaznak és ma-

gasztosnak szeretetében, imádásában. Az erkölcsi törvények tiszteletben tartása mellett, *szabadok* vagyunk mint a lég madara, mint a puszták oroszlánja; szabadok, mint az *ember*. Van jogunk intézni sorsunkat, ugyis mint egyének; ugy is, mint társadalmi életre hivatott lények; ugy is, mint egy önálló nemzetnek önálló fiai; van jogunk a népek nagy családjában elfoglalni helyünket, mint független Magyarország. Csak ennek határai között érezhetünk szabadon, gondolkozhatunk szabadon, cselekedhetünk szabadon: és valamint nincs az az erő és hatalom, mely megtiltsa a tavasznak, hogy rügyet és virágot ne hozzon; ugy nincs az a zsarnokság, mely egy ugyanazt érző és együtt tartó nemzetet rabigába hajtson.

Ez eszmék, ez örök igaz igazságok voltak kelen-dőben Kárpátoktul Adriáig. A Duna és tizza partjain ezekről szólt az ének; az alföld síkságain ezeket tükrözte vissza a délibáb; ezeket viszhangozták Erdély bérczei. Palota és kunyhó, szegény és gazdag, együgyü és tudós, ifju és öreg: *egyek* voltak az eszmékben, az igazságokban, melyek félre nem magyarázható kifejezést is nyertek már az 1790-ki törvény által, mely így szól: „*Magyarország, kapcsolt részeivel együtt, szabad és törvényes kormányára nézve független ország, mely semmi más országtól, vagy néptől nem függő, s ennélfogva, törvényesen megkoronázott királyai által saját törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára kormányzandó és igazgatandó.*“

Tehát, már a törvényhozás által is szentesített amaz eszméknek és igazságoknak adtak hangot egyfelől az 1847⁷/₈-ki pozsonyi országgyűlésen — Magyarország ujkori megteremtője, most már a törvényhozás által is száműzött — *Kossuth Lajos*; — másfelől, a pesti városház-téren, az akkori Magyarország még kesedni tudó ifjúságának megtestesítője, a modern Tyrtaeus, ki mint Ilyés próféta, lángszekerén emelkedett a halhatatlanság birodalmába, *Petőfi Sándor*, midőn ma, harminczhat esztendeje, az osztrák absolutismus által felállított censura eltörlésével szabaddá lett sajtón kinyomatott költeményében így kiáltott a nemzethez: *«Talpra magyar, hi a hazal!»*

Erre aztán azok, kik az akkori udvar, az osztrák bécsi levegő által megpestiszni engedték szivöket, lelkiismeretüket; kik eladták hazafiságukat; kik meggörbült háttal meg szokták húzni az igát s gyönyörűség volt nekik fejet hajtani a titkos policzáj előtt, azt mondták: *ez forradalom*; — s a kik csinálták: *forradalmárok*. Ma azt mondják: *szélső-baloldaliak; petroleureök, nihilisták*; — jó, hogy még nem neveztek — *anarchistáknak*.

Természetes! Mert ha májusban virágot hajt a mező, lombot az erdő, kalászt a nyár: ez forradalom! Ha a romlatlan, ifju szív szeret, hevül, lelkesedik, rajong az örökkévaló eszmékért: ez forradalom! Ha olárt emelünk az igazságnak, áldozatot mutatunk be az önfeláldozó szeretetnek: ez forradalom! Ha egy nemzet szabad akar lenni és önmagának ura; ha függet-

len akar lenni és nem rabszolga és vérének hullásával kész megpecsételni hazaszeretetését: ez forradalom! Ha az isten fia, a megváltó ostort emel a farizeusok, a kufárok ellen, s megalápitja a szeretetnek, a világosságnak, az igazságnak, tehát istennek országát: azt is forradalomnak mondta az akkori, a hatalmat kezében tartó kormánypárt.

Ám, mikor nevezték gyilkosnak a bestiát, a vadállatot, mely eltaposta, tönkre tette a szegény ember vetését? Mikor nevezték gyilkosnak a mézes-mázos szavú, hizelgő gazembert, ki visszaélt a romlatlan ifjú szív rajongásával és azt megvesztegetve, bűnré, elkarhózásra vezette? Mikor nevezték gyilkosoknak azokat a koronás zsarnokokat, kik hadseregekkel támadták meg a mások tulajdonát, országokat sepertek el a földnek színéről, népeket és nemzeteket hajtottak rabigába? A történet-írás sem nevezi mindig valódi nevén a gyermekeket.

Az a nép, mely harminczhat év előtt tanuja volt márczius 15-nek, jobb érzékkel birt az elnevezésre és az örök igazsággal megegyezőleg úgy jellemezte, és úgy mondja ma is, hogy az a kor »*Magyar világ*« volt.

Ez a helyes, ez a találó elnevezés. Mert a magyar fajnak minden nemes tulajdonát — mint egy tükörben — úgy mutatja fel a világnak.

Tanubizonyságát adta *nagylelkűségének*, midőn a pár százezerből álló kiváltságos osztály *önként* lemondott évszázados előjogairól és nemcsak földet adott a népnek, hanem megosztotta vele jogait és részt adott

neki az alkotmány áldásaiból. Bebizonyította *önzetlenségét*, midőn lemondva anyagi jóllétéről, osztozott a közös teherviselésben. *Lovagiasnak* mutatta magát, midőn minden nemzetiségnek egyenlő törvényeket és jogokat adott. Tiszteletre méltóvá tette magát, *hogy meghajolt a szellem tönsége előtt*, széttörve a sajtó korlátait és kimondotta, hogy a *gondolat szabad*. És midőn mindezekért a zsarnokság zsoldos seregei tizenhárom felől támadták meg: akkor jelét adta annak a *vitézségnek, hősiességnek, annak a halálmegvetésnek*, melynek példáit csak az ókori népek hős költeményeiben találjuk.

Az volt csak a »*magyar világ!*«

Addig úgy mondták: a földből nőnek a katonák. Ekkor a nemzet lelkesedéséből állottak elő egész zászlóaljok. A honvédek; e nagyobbára névtelen félistenek. Gazdag és szegény, ur és szolga, tudós és tudatlan, ügyvéd, tanár, pap, hivatalnok, szántóvető és iparos. Az apa ment fiával együtt és az egyedül maradt nő nem háborgott. Az édes anya oda küldte egyetlen fiát és nem zokogott. A főúr ment ő maga és saját költésén még egy regimentet állított a harcosok sorába. Hivatal-szobák üresen maradtak; nevelő-intézetekben nem volt kinek tanítani. Még a nők is ott állottak: ápolták a beteget, vigasztalták a sebesültet, míg a gyermekek tépést csináltak. Első, mindenek felett való, az egyetlen volt a — haza. »*Talpra magyar!*«

Az volt csak a »*magyar világ!*«

Nem voltak akkor hátultöltő fegyverek, Uchatius-

ágyuk, az előhaladott kornak ez emberölő masinái; de volt ezeknél egy hatalmasabb fegyver: »*Éljen a haza! Előre!*«

A ki ma sorba állott, már holnap meghalt és helyébe állott tiz! Kidült a férfi és helyébe lépett az ifju és ha az ifju elbukott, jelentkezett a gyermek. Napokig étlen-szomjan, ruházatlanul örökké, mezitláb mindig: »*Éljen a haza! Előre!*« Ez a *ma* teremtettségek serege nem verte ki, hanem kiséperte a zsoldosokat a haza szent földjéről: — a nemzeti zászló előtt mind a porig hajolt — a természet csodája — a két. fejű sas és a sárga-fekete lobogó.

Az volt csak a »*magyar világ!*«

Istenem! Abból a hévből ha csak egy szikra volna ma! Abból a lelkesedésből csak egy mustár-magnyi! Ki volnának engesztelve azok a könnyek, melyek azután omlottak. Meg volnának boszúlva azok a bitófák, melyeken a nemzet jobbjai elvérzettek. Elégtételt érezne a »*nagy száműzött*«, ki a haza-veszte miatti élő fájdalmában nem mondhatja el az öreg Simeonnak szavait: bocsásd el uram a te szolgádat! E nemzet nem volna fejős tehén, melyet az osztrákok addig szívnak, hogy majdnem vért ereszt. Magyarország nem volna provinciája Ausztriának. Fiainkat nem kommandiroznák német nyelven Bosznia kősziklái között. Árpád földére visszatérne a »*magyar világ*«; a corruptio helyére a tiszta erkölcs; a gyáva alkudozás és megalázódás helyét elfoglalná a törhetetlen akarat; az önzést és érdek-hajszát megbélyegezné az önbecsérzet; a nem-

zet-pusztító nagyravágyást és a hatalomért való gör-
csös rángatózást a porba alázná annak felemelő tudata,
hogy önczélú, független nemzet vagyunk. — Nem
osztrák-magyar monarchia, e két púpu teve, hanem
szent István birodalma, Magyarország; mely élni tud
önmagáért, saját erejéből, vagy meghalni büszkén, méltó-
sággal.

Ez a tanusága márczius 15-nek!

— A mult a jövő tükre. A történelem az élet
tanító mestere. Ha csak azért gyűlünk össze e napon,
hogy »*éljen*«-ezzünk: nem vagyunk méltók a nagy mult
dicsőségéhez. De ha elhatározást meritünk e nagy nap
emlékeiből, követni a főséges példát: úgy a miénk a
jövendő.

A kik harminczhat évvel ezelőtt gyermekek vol-
tak, ma már férfiak; az akkori férfiak fejét a hanyatló
élet fehér hava borítja; és az akkori öregek ma már
halottak. De a szellem, az eszme, a lélek soha meg
nem hal; kitör a sírból, elhagyja temetői ágyát és eget
kér. Mint a chalonsi mezőn, a levegőben ma is foly a
»*Hunnok harcza*«: az 1848—49-ki halottak, kik a
szabadságért áldozták fel magukat; a vértanúk, kik a
bitófán vértettek el, vagy a kik szomorú száműzetés-
ben találták meg sírjukat: ma is élnek. — Csontujjaikat
fenyegetőleg emelik azok felé, kik megtagadják őket és
a szent hagyományt; — de áldólag terjesztik ki kar-
jaikat azok felett, kik ma is megértik ez örökké hal-
hatatlan szellemeknek a levegőben zsongó beszédét:
éljen a független Magyarország!